

Novotný, František

První čeští a slovenští překladatelé Platóna

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1963, vol. 12, iss. E8, pp. [85]-88

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110024>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK NOVOTNÝ

PRVNÍ ČEŠTÍ A SLOVENŠTÍ
PŘEKLADATELÉ PLATÓNA

Ferdinand Stiebitz uveřejnil v *Naší vědě* 20, 1941, 201—209 důkladný přehled českých a slovenských předkladů Platóna od středověku až po nejnovější dobu. Náš příspěvek k tomuto tématu chce tento přehled doplnit. Jeden z těchto doplňků se týká časového prvenství překladu Platónovy Ústavy.

F. Novotný v předmluvě svého překladu Ústavy (vyd. r. 1921) str. 13 poukazuje na to, že Ústavu přeložil, ale svůj překlad nevydal *Emanuel Peroutka*, jemuž předčasná smrt (zemřel r. 1912) zabránila, že nemohl svůj překlad, dílo svých mladých let, přepracovat a vydat tiskem. Prvním českým překladem Ústavy by tedy byl netištěný překlad *Emanuela Peroutky*.

Avšak toto chronologické zařazení potřebuje opravy, když *Emil Pražák* v článku „Český překlad Platonovy Politeie z 15. století“ v *LF IX* (84), 1961, 102—108 poukázal na zaznamenávané, ale nevyužité místo *Gramatiky Jana Blahoslava*¹ jež obsahuje stručnou zmínku toho smyslu, že Ústava byla přeložena z latiny do češtiny již v 15. století, tedy za rozkvětu humanismu. *Blahoslav*, vypočítáváje a posuzuje české spisovatele a překladatele, tu píše: „Též i pan Jan z Kunšic a na Zaječicích. Ten drahnau knihu mistra Matěje Pařížského o Antikristu z latiny do češtiny přeložil, dosti dobře a vlastně. Matyáš písař jeho přeložil panu Tovačovskému z latiny do češtiny libros Platonis de republ.“

Matyášův překlad je neznámý. Z toho, že jej *Blahoslav* uvádí — na rozdíl od jiných vypočítávaných knih — beze všeho hodnocení, je možno soudit, že ho *Blahoslav* nečetl. *Pražák* uvádí stručnou zmínku *Blahoslavovu* do širších souvislostí s kulturním, politickým a náboženským životem doby humanismu, domýšlí tu zmínku srovnávaním význačných myšlenek té doby se shodnými nebo podobnými myšlenkami Platónovy Ústavy a dochází pozoruhodných závěrů, i když leckdy vy-
suzuje z toho srovnávání více, než může přijmouti nezaujatá kritika. Hlavní věc je to, že tu je svědectví, že již v 15. století, a to před r. 1492, kdy *Tovačovský* zemřel, byla do češtiny přeložena *Platónova Ústava*, buď celá, nebo — dodáváme proti *Pražákovi* — větší nebo menší její část. Tedy prvenství mezi překladateli Platóna náleží ne překladatelům doby obrozenské, o nichž jednáme níže, nýbrž humanistovi jinak neznámému.

Druhý z našich doplňků k výkladu o prvních překladatelích Platóna se týká překladatelů doby obrozenské, žijících kulturně v ovzduší nového humanismu. Jsou to Slováci *Jiří Palkovič* a *Karel Štúr* a Čech *František Palacký*. O nich jedná *F. Stiebitz* v uvedeném pojednání; zde doplňujeme jeho výklad zevrubnějšími údaji o obou Slováciích, o nichž *Stiebitz* poznamenává na str. 202: „Nebylo mi za dnešních poměrů možno nahlédnouti do těchto prací.“ Není bez významu, že nejstarší z nich, *Palkovič*, právě tak jako jeho vrstevník *Bohuslav Tablic* a jako z pozdější generace

¹ (*Jana Blahoslava Grammatika Česká* dokonaná l. 1571, vydali *Ignác Hradil* a *Josef Jireček* ve Vídni 1857, str. 285).

zejména Jan Kollár, Pavel Josef Šafařík, Karel Kuzmány, byl odchovancem univerzity v Jeně, proniklé novohumanistickým duchem.

V ovzduší jenské university zatoužil mladý Palkovič uvést do písemnictví vlastního národa slavená díla literatury řecké. Snad byl k tomu povzbuzován i od svých slovenských kolegů, s nimiž byl sdružen v tamější „Společnosti slovenské“. Tak se stalo, že za studií v Jeně přeložil roku 1794 — bylo mu tehdy 25 let — Platónův dialog Kritóna a Xenofontovy „Vzpomínky na Sokrata“. Oba tyto překlady vydal tiskem až po 38 a 40 letech, když už mezitím vyšel Palackého překlad části dialogu Faidra (roku 1828), ale hledíme-li k době, kdy Palkovičův překlad Kritóna vznikl, je třeba pokládat Jiřího Palkoviče za prvního česko-slovenského překladatele Platóna (nehledíme-li k nejisté dosvědčenému překladu Matyášovu).

Překlad Kritóna vytiskl *Palkovič* v 3. svazku 1. dílu svého časopisu „Tatranka“ roku 1834 pod titulem „Přeložení od slovenčiny Rozmlouvání Platonova řečeného Krytona, aneb o tom, co činiti pravé jest, co pak nikoli“. K tomu přidal poznámku: „Vydavatel Tatranky pokusiv se o toto přeložení z řeckého ještě r. 1794 v Jeně, přečetl je v zasednutí Společnosti slovenské, rozených Slováků tam studujících (z nichž, bohužel, již jen někteří spolu s ním na živě jsou) dne 12. ledna téhož roku“. Ta „slovenčina“, do které je tu Platónův dialog přeložen, je čeština normy králické a veleslavínské, jakou Palkovič s takovým zaujetím hájil. Překlad je celkem volný, místy až příliš volný; překladateli nejde o vystihování slohových jemností řeckého originálu, nýbrž jenom o myšlenku; nezachovává řecké rozčlenění a uspořádání vět, mění slovesné časy, bez potřeby nahrazuje singulár plurálem a naopak. Místy výraz originálu zkracuje, místy rozhojňuje; např. větu $\epsilon\lambda\ \tau\iota\ \kappa\alpha\iota\ \mu\iota\kappa\rho\acute{\nu}\ \eta\mu\acute{\omega}\nu\ \delta\phi\epsilon\lambda\omicron\varsigma\ \eta\eta$, jež znamená doslova „kdyby z nás byl i jen malý prospěch“, to jest „kdybychom byli i jen trochu k něčemu“, překládá „kdybychom jako oučinní vlastenci a muži byli sobě počínali“. Ale málokde se stává, že by byl přílišnou volností porušen smysl Platónových vět. Kladnou hodnotou překladu je jeho hladká plynlost, takže se i dnes celkem dobře čte.

K překladu připojil Palkovič poznámky vysvětlující některá místa, zvláště vlastní jména osobní i místní. Zajímavě a bezpochyby správně vykládá Sokratovo daimonion, že to „jistě nic jiného nebylo, nežli oučinkové hlubokého jeho přemýšlování a ostrého vtípu“. S náboženským zájmem komentuje Sokratovu myšlenku, že nemáme zlé splácat zlym: „Docela učení písma sv. křesťanského, zákon lásky k bližnímu a lidského společenství. Tak smýšlel a učil pohan! Jak velice hoden jest cti naši! a jak velice zahanbuje mnohé křesťany, kteří tohoto zákona přirození, moudrosti a náboženství nezachovávají. Sokrates toto božské učení své smrtí svou zapečetil!“

Celkem je možno uznati, že Palkovič svým překladem dialogu Kritóna důstojně uvedl Platóna do naší obrozenské literatury.

Časově druhým překladatelem Platóna byl *František Palacký*. V „Časopise vlastenského Museum v Čechách“ — tak se tehdy nazýval Musejník — uveřejnil Palacký roku 1828 překlad začátku dialogu Faidra, a to v 1. a 3. sešitu toho ročníku. Uveřejněná část se končí uprostřed druhé Sokratovy řeči u slov originálu $\delta\sigma\tau\rho\acute{\epsilon}\omicron\nu\ \tau\rho\acute{\omicron}\pi\omicron\nu\ \delta\epsilon\delta\epsilon\sigma\mu\epsilon\nu\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota$ (250 C); slib na konci připojený „Pokračování budoucné“ splněn nebyl a nevíme, zdali Palacký to pokračování měl v rukopise připraveno. Chybí tedy z oné Sokratovy palinodie výklad, že krása je ze všech ideí nejpatrnější a nejmilostnější, chybí Sokratova fyziologie lásky i výklad, jak krása působí na duši, chybí výklad o různých druzích milovníků a ovšem i celá druhá část dialogu, jednající o rétorice. Proč Palacký tak náhle a bez objasnění přerušil uveřejňování svého překladu v časopise, který sám redigoval? Je možno se domnívati, že Sokratovy výklady

o mužském Erótu nebyly přijímány od čtenářů Musejníku s takovým porozuměním a zájmem, s jakým je mohli číst Řekové doby Platónovy, a že snad byl překladatel a redaktor upozorněn na jejich závadnost z hlediska mravnosti. Takových hlasů by byl musil mladý Palacký dbát, vždyť právě tehdy byla jeho redakční činnost vystavena ne právě příznivé kritice; odvrátili se od něho Jungmann, Kollár i Čelakovský a on musil právě ročník 1828 vyplnit z velké části sám.

Že si Palacký vybral právě Faidra a pokusil se jej učinit přístupným českým čtenářům, je zcela pochopitelné při mysliteli, který tak velice hodnotil etnost, pravdu a krásu jako základní ideje ducha lidského a tak oddaně promýšlel problémy krásovědy, u kterého měl tak veliký význam pojem „roznětu pokrásného“, Platónův *enthusiasmus*, který je právě ve Faidru vyložen. Faidros má od starověku vedlejší titul buďto „o kráse“, nebo „o lásce“. Palacký nadpisuje „Platonova rozmluva Fédros aneb o kráse, z řečtiny přeložená“. Slova, kterými doprovází svůj překlad, dobře slušejí prvnímu estetiku naší doby obrozenské: „Překládaje nejjímavější sepsání božského Platóna, šetřil jsem nejen vlastnosti a položení slov řeckých, ale zvláště také, aby žertovný způsob a celá ta jemná ironie, kterou Platón do úst Sokratových vkládá, v přeložení tomto neovšem zmizely; jsemť zajisté přesvědčen, že řeč naše mateřská, za nekonečnou obratností svou, k vyjádření těchto attických jemností nad jiné jazyky způsobilejší jest.“ Tuto snahu překladatelovu nalézáme vskutku splněnu. Překlad je filologicky věrný, věrnější než překlad Palkovičův. Ovšem ta věrnost je místy na újmu hladkosti, zvláště tam, kde překladatel napodobuje i řecké vazby participiální, jako např. v otázce „Ale kam chceš, abychom posednouce čítali?“. Zvláštní je u něho snaha vystihovat slovesné vidy a jiné jemnosti slohu, druhdy vedoucí i k užívání tvarů méně obvyklých, např. *οὕτως ἐπιπεθήμῃκα ἀκούσαι* „jít sem již tak zdychtivě slyšet“. Slovo *μανία* překládá „výtržnost“ např. ve větě 245 B „výtržnost lásky od bohů k největšímu blaženství udělena bývá“.

Již sám úryvek z překladu Faidra svědčí, že Palacký dobře rozuměl jazyku i slohu Platónovu a že mu bylo blízké i Platónovo myšlení. Byl by se mohl stát povoláním překladatelem Platóna, kdyby si nebyl zvolil úkoly jiné a větší. Tím více jest litovati, že nedal českému písemnictví aspoň tento dialog celý, dialog vpravdě jeden z nejkrásnějších. Sám vyslovil takové politování, ale na adresu Jiřího Palkoviče, když napsal v referátu o Tatrance (ČČM 1834): „po dlouhém odpočínutí navštívila nás (Tatranka) nedávno po třetíkrát — tuším jen proto, zvláště, aby nás všechny „novotáře a nepravopisce“ náležitě pokárala; tenkrát zajisté nad míru jaksi zubatá se zjevila.“ „Vzala sice sobě za štít Kritona Platónova, ač již před 40 lety přeloženého (Palkovičem), vždy však i v původu svém i v překladu mladého a krásného.“ „Škoda jen, že p. Palkovič nám ode 40 let ještě celého Platóna aneb aspoň hojnějšího výboru z něho nepodal.“

Třetí z našich nejstarších překladatelů Platóna byl Karel Štúr, starší bratr slavnějšího Ludvíka Štúra, jeden z těch, kdo r. 1828 založili v Prešpurku „Slovenskou literární jednotu“, jež se pak stala ohniskem národního uvědomění na Slovensku, profesor a rektor modranského evangelického gymnasia, později farář tamější evangelické církve. Také Karel Štúr byl zasažen novohumanistickým nadšením pro řeckou vzdělanost, a dříve nežli se ve své literární činnosti se zájmem obrátil ke svému vlastnímu národu, zpíval o zašlé slávě helénské. Z Platóna přeložil dialog Faidóna; překlad ten byl uveřejněn r. 1837 v 2. ročníku časopisu „Hronka“, jež vydával, ale jen po tři léta, Karel Kuzmány. Kuzmány, odchovanec jenské university, sám se ve svých esteticko-filosofických studiích setkal s Platónovým myšlením, i když se od Platóna lišil tím, že ideu pravdy, krásy a dobra pojímal subjektivně. Můžeme

si mysliti, že ochotně přijal překlad Štúrův do své Hronky, snad již také proto, aby v platonismu nezůstal za Palkovičovou Tatrankou, kterou ostře napadal.

Štúrův překlad je beze všeho úvodu, ano první jeho část nemá uvedeno ani jméno Platónův; je nadepsána „Faedon, aneb Poslední Sokratesovo o Nesmrtelnosti Duše Rozmlouvání. Přeložil z řeckého Karel Štúr, Slovák“. Teprve pokračování je nadepsáno „Faedon Platónův, přelož. od Karla Štúra“. Po stránce filologické je možno tomu překladu leccos vytykat. Stavba vět je někde hodně rozviklaná, vyskytuje se v něm mnoho zbytečných nebo i nesprávných odchylek od originálu v slovesných videch, časech a způsobech, na některých místech není vystižen ani smysl originálu. Ke všemu je tištěn beze všeho dělení na odstavce a čtenář druhdy snadno ztrácí z mysli, která osoba pronáší tu nebo onu větu. Je patrné, že Štúr nebyl dostatečně jistý v řečtině a že mu ani nešlo o filologickou přesnost; překladu místy pomáhá výkladem přidaným v závorkách. Zajímavé jsou některé jeho terminologické zvláštnosti; tak překládá *αὐτὸ τὸ καλόν* slovy „umna pěknosti“, užívaje slova „umna“ za řecké slovo *ἰδέα*; termíny *γένος* (rod) a *εἶδος* (druh) jsou u něho překládány slovy „říše“ a „tvářnost“; řecké slovo *φιλοσοφία* překládá „mudrolubectví“, *μονάς* „jedinka“, pověstné Sokratovo zaříkání *ἡ τὸν κόνα* překládá — nebo spíše vykládá — slovy „u Psa pekelného“, míne patrně Kerbera.

Překládat Platóna, a zvláště dialog tak obsažný a s myšlenkami tak odtazitými, jako je *Faidón*, je úkol velmi nesnadný. Že se o něj Štúr pokusil, že dílo celé provedl a tak první umožnil českým a slovenským čtenářům čísti památné „poslední rozmlouvání Sokratovo o nesmrtelnosti duše“ v rodném jazyce, je jeho veliká zásluha.

Jiří Palkovič, František Palacký a Karel Štúr první uvedli Platóna do novodobého slovenského a českého písemnictví. I když jejich překlady obsahovaly jen malou část celého díla Platónova, přece otevřely svým čtenářům nové a přímé pohledy do duchovního odkazu jednoho z největších řeckých myslitelů. Tím přispěly k rozmnožení kulturních zájmů českého a slovenského národa.

Právě „nové a přímé průhledy“, kladouce důraz na slovo „přímé“. Byly totiž otvírány i průhledy nepřímé, a to netoliko v dobách před novým humanismem, nýbrž i v době, o které jednáme, a nezřídka i později. Čtyři léta před Štúrovým překladem Platónova *Faidóna* vydal r. 1833 kněz *Josef Černý* „*Phaedona*“, dialog o nesmrtelnosti duše, ale to není překlad dialogu Platónova, nýbrž překlad německého dialogu, který napsal filosof XVIII. století *Moses Mendelssohn*, *Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele*. Ten sice vychází z Platóna, ponechává jeho scenerii, ale s jeho myšlenkami zachází zcela volně, některé vynechává, jiné své k nim přidává a zkrátka snaží se napsat takovou řeč, jakou by podle jeho mínění Sokrates dokazoval nesmrtelnost duše, kdyby žil v osvětském století. Je to Platón padělaný a přece se zalíbil i *Františku Palackému*, jenž o něm napsal v *Musejníku* r. 1833 tato slova: „Spis tento ušlechtilý v oděvu českém nejináče než jako pouhý originál se čte; p. překladateli podařilo se spojit v něm okrasu jak vědeckého tak i populárního slohu našeho. Platónova jasnost i spojitost myšlenek a lepota řeči, ježto Mendelssohn spanile napodobiti uměl, také v českém tomto překladu na čtenářovu mysl co nejliběji vane.“ S tímto posudkem není možno souhlasit a překvapuje nás, že Palacký tu nevyslovuje přání, aby byl přeložen pravý Platónův *Faidón*, tedy aby bylo vykonáno dílo, které o čtyři léta později dokázal Karel Štúr.

Tři první česko-slovenští překladatelé Platóna byli předchůdci rozkvětu překládání Platóna v 2. polovici 19. století, po němž následoval nový rozkvět v století 20. Přehled a posudek těchto překladatelů podává Ferdinand Stiebitz v uvedeném pojednání.